

KALININGRADO SRITIES PROBLEMATIKA LIETUVOS SPAUDOJE (1945 – 1995 M.)

Paulius Jankauskas

Antrajame pasauliniame kare Vokietijai patyrus pralaimėjimą, Jaltos (1945 02 4 – 11) ir Potsdamo (1945 07 17 – 08 2) konferencijų sprendimais dalis buvusios Rytų Prūsijos žemių buvo perduotos laikinai administruoti Tarybų Sąjungai. Iš sovietams atitekusios Rytų Prūsijos dalies 1946 m. balandžio 7 d. RTFSR sudėtyje buvo suformuota sritis, o miestas 1946 m. liepos 4 d. pavadintas Kaliningradu.

1990 m. rugsėjo 12 d. VFR ir VDR bei Antrojo pasaulinio karo valstybės nugalėtojos pasirašė galutinio sureguliuavimo 2 + 5 sutartį. Šia sutartimi abi Vokietijos susijungė į vieną valstybę ir atsisakė teritorinių pretenzijų į anksčiau VFR priklausiusias teritorijas. Kaimyninės valstybės, suinteresuotos Kaliningrado sritimi, visada turėjo savo nuomonę apie tolesnę jo raidą. Šiame straipsnyje pabandydysime apsiriboti vien lietuvių požiūriu, atsispindinčiu periodinėje spaudoje. Analizės objektu pasirinkome išėivijos spaudą nuo 1945 metų, o Lietuvoje leidžiamus laikraščius – nuo 1990 metų. Tokį Lietuvoje leidžiamos spaudos pasirinkimą lėmė jos konjunktūriškumas bei iki 1990 m. egzistavusi spaudos kontrolė, neleidusi laisvai reikšti visuomenės požiūrio į šią sritį.

Kaliningrado sritis lietuvių išėivijos spaudoje

Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui daugybė lietuvių atsidūrė Vakaruose. Vieniems besikuriant Europoje, kitiems už Atlanto, niekad nebuvo užmiršta okupuota Tėvynė. Tikėdami, kad anksčiau ar vėliau Lietuvos valstybingumas bus atstatytas, dalis išėivių ėmėsi darbo būsimos valstybės labui. Buvo toliau dirbamas kūrybinis darbas, stengiamasi išlaikyti kultūrinį gyvenimą, diskutuota dėl ateityje iškiliančių įvairių politinių problemų sprendimo. Viena jų ir buvo po karo atsiradusi Kaliningrado sritis, apie kurios ateitį išėivijos spaudoje kartkartėmis pasirodydavo įvairių publikacijų. Čia mes apžvelgsime konservatyvių arba tradicinių pažiūrų besilaikančius išėivijos leidinius. Galima pažymėti, kad lietuviams, atsikėlusiams iš Lietuvos, šių žemių likimas nebuvo pats svarbiausias politinis klausimas. Tuo tarpu lietuvių, gyvenusių buvusiuose Rytprūsijuose, buvo labai mažai.¹ Šis veiksnys iš dalies paaiškina, kodėl Kaliningrado klausimu išėivijoje pasirodė santykinai nedaug publikacijų. 1946 m. lapkričio 6 d. Fuldoje Mažosios Lietuvos Taryba paskelbė deklaraciją, kurioje buvo suformuluota nuostata siekti Kaliningrado srities sujungimo su Lietuva. Skirtingose šalyse, kuriose gyveno lietuviai, kūrėsi įvairios visuomeninės organizacijos, draugijos, palaikiusios Fuldos akto idėjas.² 1947 m. pasirodo ir pirmasis protestas prieš rusų Mažosios Lietuvos (Kaliningrado sritis) kolonizavimą ir reikalavimas srities valdymą perduoti Jungtinėms Tautoms, kol Mažosios Lietuvos lietuviams bus leista sukurti ten savo valdžią.³

1950 m. išėiviai iš Mažosios Lietuvos įkūrė savo laikraštį “Keleivis”. Tai jau buvo akivaizdi nuoroda, kad tarp lietuvių, anksčiau gyvenusių dviejose skirtingose valstybėse, lauktino sutarimo bendros nelaimės akivaizdoje nebuvo. Vokiečiai, tarp kurių didžioji dalis lietuvininkų buvo priversta gyventi išėivijoje, taip pat toli gražu nebuvo geriausi kaimynai⁴. Turint omenyje, kad visus išėivijos finansinius reikalus tvarkė VLIK’as, į kurį mažlietuvių taip pat niekas neskubėjo priimti⁵, šių žmonių padėtis buvo nepavydėtina. Mažlietuvių gerai

suprato, jog vienintelis būdas išsaugoti lietuvininkų identitetą buvo jungtis su Didžiosios Lietuvos išeivijos organizacijomis, kurių paramos buvo tikimasi svarstant galimus Kaliningrado srities vystymosi variantus tiek išeivijoje, tiek ir vėliau, Lietuvai atgavus nepriklausomybę. Viename iš išsamesnių straipsnių, 1951 m. pasirodžiusių „Keleivyje“, puoselėjama viltis, kad anksčiau ar vėliau „Sovietų Sąjungos imperialistinei agresijai“ bus padarytas galas, galbūt trečiajame pasauliniame kare, ir todėl dabar mes, prūsų lietuviai, turime stengtis išlikti ir siekti susijungimo į vieną valstybę su Lietuva⁶. 1952 m. „Nepriklausomoje Lietuvoje“ kaip koziris, jog Mažoji Lietuva turi priklausyti Lietuvai, yra pateikiami Potsdamo konferencijos sprendimai. Straipsnio autoriaus teigimu, konferencijoje buvo nutarta Rytprūsius padalinti tarp Lenkijos ir Lietuvos „Potsdamo linija“, ir tik Stalino sprendimu šis kraštas atsirado Rusijos sudėtyje⁷. Tokios pat nuomonės laikėsi ir V. Peteraitis, tik pridūrė, kad ne mažesni pretendentai į šias teritorijas bus ir lenkai su vokiečiais, kai tik atsiras tam galimybių. Dėl šios priežasties straipsnyje yra kritikuojamas išeivijos neapsisprendimas Mažosios Lietuvos klausimu⁸. Čia reikia pažymėti, kad praktiškai vienu iš pagrindinių argumentų lietuvių naudai buvo laikomas Mažosios Lietuvos gyventojų lietuviškumas. Nesivarginant su painiais statistiniais duomenimis, buvo teigiama, kad net tie, kurie savęs nelaiko lietuviais, paprasčiausiai apie tai yra „užmiršę“.

Tais pačiais metais pasirodydavo ir trumpų žinučių, jog vis dėlto ruošiamasi Kaliningrado sritį prijungti prie Lietuvos⁹ arba kad mažlietuviai norėtų sukurti nepriklausomą Prūsijos valstybę¹⁰. Tačiau viskas ir liko gandų lygmenyje. Tačiau šiomis temomis rašę autoriai nesirėmė vien fantazija. Pasirodo, kad bruzdesį apie galimą Kaliningrado srities prijungimą prie Lietuvos sukėlė kai kurie straipsniai vokiečių spaudoje¹¹.

1956 m. viename mažlietuvių laikraštyje Rytprūsių klausimu buvo išspausdintas Rytprūsių vokiečių memorandumas, perskaitytas JAV Kongrese. Vokiečių atstovas nedviprasmiškai pareiškė, kad tik taip galima užgydyti Jaltos ir Potsdamo padarytas žaizdas. Toks pareiškimas sulaukė lenkų ir lietuvių reakcijos. Pirmieji pareiškė, kad dabartinei padėčiai pritaria trys didžiausios valstybės – Antrojo pasaulinio karo nugalėtojos, todėl be Taikos konferencijos jokie pasikeitimai negalimi. Lietuvių atstovas Kongrese kalbėjo apie tai, kad šiandieninėje Rytprūsių dalyje nuo seno gyveno daug lietuvių, dabar į kraštą prikelta daug rusų tautybės žmonių, todėl galimos Taikos konferencijos sprendimas sugrąžinti 1937 m. padėtį arba palikti dabartinę tikrai nebūtų priimtinas. Lietuvių atstovo kalboje keliama mintis, kad atsižvelgiant į gyvybinius Lietuvos interesus turi būti garantuota galimybė ir lietuviams aktyviai dalyvauti svarstant visus klausimus, susijusius su Rytprūsiais¹². Lyginant su bendru išeivijos spaudos tonu šitoks problemos kėlimas gali būti laikomas korektišku. Atgimimo Sąjūdžio centrinės organizacijos pirmininko St. Vykinto pareiškimas savo turiniu yra išimtinis bendros mažlietuvių ir didlietuvių spaudos kontekste. Jame autorius lietuvių aspiracijas dėl Mažosios Lietuvos vadina romantinėmis. Toks pareiškimas sukėlė Mažąją Lietuvą besirūpinančių organizacijų griežtą reakciją¹³, tačiau kartu pastebima, kad domėjimasis Kaliningrado problema mažėja. Tik retkarčiais pasirodo straipsnelių, įvairiais aspektais įrodinėjančių lietuvių pretenzijų pagrįstumą¹⁴. Po kurio laiko, 7-ojo dešimtmečio pradžioje, vėl atsinaujinusios diskusijos įgauna kai kurių naujų niuansų. Išeivija pamažu pradeda susitaikyti su mintimi, kad galbūt artimiausiu metu nepavyks atkurti Lietuvos nepriklausomybės. V. Peteraitis kviečia pamąstyti, kaip reikėtų reaguoti išeivijai, jeigu būtų pasiūlyta Kaliningradą prijungti prie Tarybų Lietuvos. Atkreipiamas dėmesys, kad tokiu atveju Lietuvoje smarkiai pagausėtų rusų¹⁵. Pats autorius į šį klausimą atsakymo nepateikia, tačiau už jį tai padaro V. Žardiškis. Jis nedvejodamas teigia, kad reikia net stengtis, jog Mažoji

Lietuva būtų prijungia prie Tarybų Lietuvos. Šią savo nuostatą jis vėlgi grindžia ateities įžvalgomis. Kadangi, autoriaus manymu, taikos metu sunku tikėtis, kad pasikeistų sienos, lietuviams reikėtų ruošti neišvengiamai ateityje įvyksiančiam Rytų ir Vakarų konfliktui. Jeigu karą laimėtų Vakarai, pasikeis vokiečių ir lenkų jėgos. Be abejo, vokiečiams vėl grąžinti visus Rytprūsius niekas nesutiks, todėl pagrindiniais pretendентаis bus lenkai ir lietuviai. Kadangi lenkų yra daug daugiau nei lietuvių, tai jau dabar mes turėtume stengtis integruoti Kaliningradą, kad vėliau lenkai atsidurtų prieš įvykusį faktą¹⁶. Atmesdamas "lietuvišką argumentą" dėl Kaliningrado srities svarbos, autorius šiame straipsnyje praktiškai pirmą kartą viešai pripažįsta, jog mažlietuvių kultūra jau niekad nebeprisikels ir neatgims.

1966 m. "Lietuvos pajūryje" buvo aptariamoms juridinėms Tarybų Sąjungos teisėms į Kaliningrado sritį. Apžvelgiant Potsdamo sutartis yra konstatuojama, jog remiantis tomis sutartimis sovietams yra pavesta tik laikinai administruoti šį kraštą. Bet kadangi Tarybų Sąjunga sulaužė Potsdamo sutartis, įtraukdama šią sritį į RTFSR sudėtį, tai dabar ji nebegali remtis šios konferencijos dokumentais. O tai, pasak autoriaus, reiškia, kad juridiskai šios žemės sovietams nepriklauso. Šį faktą straipsnio autorius rekomenduoja gerai prisiminti ir laikui atėjus panaudoti diskutuojant dėl Kaliningrado ateities¹⁷.

Kitas dėmesio vertas darbas pasirodė tik 1974 m. žurnale "Aidai". Tai 1973 m. VLIK'o seime, Toronte, M. Brako skaitytas pranešimas. Jame gana išsamiai yra apžvelgiama mus dominančio krašto istorija, o kartu bandomi prognozuoti galimi tolesnio vystymosi variantai. Vertas dėmesio autoriaus teiginys, kad Maskva savo iniciatyva yra bandžiusi Kaliningrado sritį prijungti prie Tarybų Lietuvos. Nurodoma, kad apie tokius planus prasitarė Vilniaus universiteto rektorius J. Kubilius 1965 m. Čikagoje. Šis projektas nebuvo įgyvendintas, kadangi tuometinė Lietuvos valdžia tokiam sprendimui nepritarusi. Straipsnio autorius mano, kad tokie siūlymai ateityje nepasikartos, ir išskiria tris kitus potencialius krašto raidos variantus.

1. Esama padėtis išliks nepakitusi ir toliau, taigi laikas veiks rusų naudai. Tokiu atveju lietuviams reikėtų pradėti galvoti apie gynybą nuo iš Rytprūsių pradėsiančios skliti rusifikacijos.

2. Kils trečias pasaulinis karas. Jam įvykus galimi keli variantai: a) jeigu įsigalėtų laisvo tautų apsisprendimo teisė, Lietuva turėtų puikią galimybę gauti Kaliningrado sritį. Be abejo, tuo atveju nereikėtų užmiršti, kad į šią teritoriją pretenduos ir lenkai bei vokiečiai; b) jeigu įsigalėtų federalistinės nuotaikos ir būtų kuriami įvairūs valstybiniai junginiai, kiltų keblumų su Rytprūsių apgyvendinimu, o ir lietuvių teisės į juos nebeaišku kaip turėtų būti formuluojamos; c) dar užsimenama apie variantą, jeigu karą laimėtų Tarybų Sąjunga, bet autorius tokio varianto pasekmių net nenori svarstyti. Akivaizdu, kad tokiu atveju spaudimas iš TSRS pusės Lietuvai dar labiau padidėtų.

3. Problema išnyktų, jeigu Mažojoje Lietuvoje būtų panaudoti branduoliniai ginklai¹⁸. Tai pirmas mano aptiktas straipsnis, kuriame kalbama apie trečiąją pasaulinį karą ir branduolinio ginklo panaudojimo galimybę. Iki šiol karas buvo traktuojamas tik kaip galimybė gauti Rytprūsių dalį.

Tais pačiais metais į šiame straipsnyje keliamas mintis atsiliepia ir bando jas papildyti A. P. Gureckas. Jis prie jau išvardintų galimų tolesnės Kaliningrado raidos variantų dar prideda galimybę, kad Tarybų Sąjungos režimas gali virsti rusišku fašizmu, tada spaudimas Lietuvai neišvengiamai padidėtų. Bet taip pat visiškai įmanoma, kad sovietų vidiniai prieštaravimai gali išsivystyti į revoliucinius prasiveržimus, tada Lietuva galėtų gauti nepriklausomybę, kartu kitoje šviesoje nušvįstų ir Rytprūšiai.

Jau 1974 m. A. P. Gureckas pažymi, kad Rytprūsiai ateityje gali tapti neigiamu veiksmu bandant sureguliuoti lietuvių ir rusų santykius. Antra tauta, su kuria gali kilti konfliktas dėl Kaliningrado, yra Lenkija. Autoriaus manymu, įsitvirtinę Kaliningrado srityje, lenkai galėtų pulti Lietuvą. O kad lenkai neabejingi Kaliningrado sričiai, rodo 1972 m. pasikeitusios Lenkijos bažnytinės provincijos, kuriai dabar priklauso ir Kaliningradas, sienos.

A. P. Gurecko darbe aptariama ir daugiau galimų tolesnės Rytprūsių raidos variantų.

Bandoma svarstyti, kas atsitiktų, jeigu būtų įgyvendinta po Antrojo pasaulinio karo išvartų gyventojų “gražinimo ir apsisprendimo teisė” Rytprūsiose. Teigiama, jog atsižvelgiant į tai, kad lenkai ir rusai seniesiems gyventojams yra mirtini priešai, lieka dvi galimybės: Kaliningrado sritis susijungia su Vokietija arba Lietuva. Rusijos galybei smukus ir Vokietijoms vėl susijungus bei atgavus jėgas, susivienijusi Vokietija, be abejo, imtųsi žygių susigrąžinti buvusias žemes. Žinoma, likusios Europos valstybės tam priešintųsi. Todėl buvusiems Rytprūsiams nieko kito neliktų, tik ieškoti atramos Lietuvoje ir tapti autonomine jos dalimi arba ketvirtu Baltijos federacijos nariu. Beje, suprantama, kad su mūsų mažomis jėgomis yra labai sunku tikėtis tokios įvykių raidos, todėl A. P. Gureckas nurodo, kad didžiausias uždavinys išsivijai būtų kiek galima labiau pagerinti santykius su vokiečiais, kad atėjus metui abi tautos galėtų veikti kartu ir pasiektų maksimaliai galimų variantų. Gerų santykių su kaimynais nuostatą autorius taiko ir lenkams, kas visiškai iškrenta iš bendro išsivijios spaudos tono¹⁹. Kaip nesunku pastebėti, susidomėjimas Mažosios Lietuvos problematika išsivijoje yra nedidelis. Praėjus daugiau kaip 30 metų po Antrojo pasaulinio karo nėra jokios naujo pasaulinio karo tikimybės, todėl Kaliningrado srities ateities problemomis daugiausia užsiima jau tik mažlietuvių sukurtos organizacijos. Dažniausiai įvairūs jų straipsniai pasirodo vien tam, kad neleistų patiems išsiviams užmiršti, jog kažkur dar egzistuoja Rytprūsiai, o jų dalis Potsdamo nutarimais yra pavesta administruoti Tarybų Sąjungai.

Kitas straipsnis, kuriame vėl grįžtama prie tradicinės Mažosios Lietuvos problematikos, pasirodo tik 1981 m. Mažosios Lietuvos rezistencinio sąjūdžio pareiškime aptariamos Lietuvos, Vokietijos, Lenkijos, Tarybų Sąjungos pretenzijos į dabartinės Kaliningrado žemes. Pabaigus bendrą istorinę apžvalgą ir išnagrinėjus visų pusių argumentus yra, žinoma, konstatuojama, “kad Lietuvos teisės į Mažąją Lietuvą yra ir geresnės, ir stipresnės ir istoriniu, ir etnografiniu atžvilgiu, ir pagaliau elementarios teisybės pagrindu”²⁰. Po dvejų metų ši organizacija savo suvažiavime dėl Mažosios Lietuvos vėl primena “pasauliui, kad tai yra mūsų tautos žemė ir kad ji turi grįžti į naujai pasiskelbusią Nepriklausomą Lietuvos valstybę”²¹.

Iki 1986 m. spausdinami tik smulkūs straipsneliai. Juose vėl kartojami tie patys “brolių žemės paveldėjimo” argumentai, įrodinėjamas krašto “lietuviškumas”. 1986 m. “Aidų” žurnale trijuose numeriuose jau minėtas M. Brakas paskelbia straipsnį “Jungtinės Amerikos Valstybės ir Mažoji Lietuva”. Jame, pradėdant Pirmuoju pasauliniu karu, plačiai apžvelgiama JAV įtaka Mažosios Lietuvos likimui. Svarstydamas ir analizuodamas paskutiniųjų dešimtmečių pasaulio situaciją, autorius visas viltis deda į žmogiškumo idėjas; tik šis veiksnys gali pakeisti esančią Lietuvos ir Mažosios Lietuvos padėtį, kadangi šios nuostatos turi galimybę tapti prioritetinėmis santykiuose tarp tautų²². Iš straipsnio matyti, jog autorius netiki greitomis permainomis. Pamažu ši tema ir mažlietuviams iš politinės aktualijos virsta vos ne grynai istorine tema. Tiesa, po šios publikacijos vėl randame trumpų ir standartinių straipsnių, tokių kaip “Mažoji Lietuva – nedaloma Lietuvos dalis”, o 1988 m. Mažosios Lietuvos rezistencinis Sąjūdis siunčia laišką Šventajam Tėvui, prašydamas Kaliningrado sritį prijungti prie Lietuvos bažnytinės provincijos²³.

Išeivijos spaudoje padėtis pradeda keistis vykstant permainoms Vidurio ir Rytų Europoje bei Lietuvoje. Atsiranda vilties, kad bus pokyčių ir Kaliningrado srityje, dėl to išeivija ypač daug dėmesio pradeda skirti kitose šalyse pasirodžiusioms publikacijoms apie regioną. Apžvalginėse publikacijose perpasakojamos, pavyzdžiui, VFR bankininko Wilhelmo Christanseno mintys, jog Kaliningrado sritį reikia paversti “Europos susitikimų ir mainų vieta”, kol rusai, lenkai, lietuviai ir vokiečiai nepradėjo ginčo dėl šių žemių. Londono dienraštyje “The Independent” išsakoma nuomonė, kad Kaliningradas nepriklauso nei Vokietijai, nei Rusijai, o yra viso pasaulio dalis. Plačiai komentuojamos 1990 m. užsienio spaudos mintys apie Kaliningradą kaip laisvą ekonominę zoną²⁴. Ši nauja tendencija sužinoti ir įvertinti kitų valstybių, potencialių pretendenčių į Rytprūsių žemes, nuostatas išvelgiama ir A. Gurecko 1989 m. rugsėjo mėn. Dainavoje (JAV) skaitytoje paskaitoje ateitininkų studijų savaitgalio metu. Pranešime yra išskiriamos keturios galimos tautos pretendentės. Bet kokios rusų pretenzijos į sritį yra atmetamos remiantis nuostata, jog kolonistai neturi teisės spręsti okupuoto krašto likimo. Tokių teisių, Gurecko nuomone, turi šiame krašte gyvenę vokiečiai ir lietuvininkai. Autoriaus žodžiais, jie, žinoma, nuspręstų jungtis prie Vokietijos. Tačiau straipsnyje reiškiamas mintis, kad apsisprendimo teisė nėra absoliuti, jeigu ji kelia grėsmę kuriai nors kitai valstybei. Kalbėdamas apie grėsmę keliančias valstybes autorius turi galvoje Lenkiją, dėl tos pačios priežasties netinka ir “vokiečių” variantas. Taigi vieninteliais teisėtais pretendентаis lieka lietuviai, kurie sritį turėtų prisijungti vadovaudamiesi nuostata, jog “žuvusios aukos palikimą paveldi artimiausioji giminė”. A. Gurecko manymu, su tokiu sprendimu galėtų sutikti ir Rusija, tikėdamasi ateityje šią sritį vis tiek atsiimti. Lietuvai iškiltų ir demografinių problemų. Tačiau jeigu mes šito krašto atsisakytume, tada tikrai iškiltų pavojus visiems laikams. Tai yra svarbiausia priežastis, dėl kurios vis dėlto reikėtų siekti Karaliaučiaus krašto priskyrimo Lietuvai tikintis, kad tokiu atveju dalis rusų išvažiuotų, o kiti susimaišytų su atsikėlusiais lietuviais²⁵.

Kitaip Kaliningrado srities prijungimo prie Lietuvos būtinybę argumentavo Rezistencinio Sąjūdžio atstovai. Kreipimesi į Vytautą Landsbergį A. A. Regis, A. P. Bagdonas, M. Brakas ir kt. vartoja terminą “Baltijos gyvenimo erdvė”, kuri, jų manymu, yra skirta lietuvių tautai²⁶.

Taigi nuostata, jog Kaliningradas turi priklausyti Lietuvai, išeivijos spaudoje iki 1990 metų praktiškai buvo neiginčiama. Dėl šios priežasties visiškai yra netoleruojami net ir švelnesni pamąstymai kitų šalių spaudoje Kaliningrado srities ateities klausimais, jeigu juose nepripažįstama Lietuvos nuosavybės teisė į kraštą. Su ypač dideliu susidomėjimu buvo sekami lenkų pasisakymai²⁷. Savaimė suprantama, palankią reakciją tarp išeivijos sukėlė Stasio Lozoraičio pokalbyje “Lietuvos aide” pareikšta nuomonė, jog kada nors Karaliaučiaus kraštas turėtų būti į Lietuvos valstybės sudėtį²⁸.

Vis dėlto panašiai kaip ir Lietuvos nepriklausomybės atveju, laikas bėgo, tačiau niekas net ir nesiūlė atiduoti Kaliningrado Lietuvai. Pamažu euforijos ima atsisakyti ir išeiviai. Ankstesnes nuostatas dėl Kaliningrado srities prijungimo prie Lietuvos po trečiojo pasaulinio karo ar besąlygiškų pretenzijų į sritį kėlimą keičia “civilizuotesnis” požiūris. 1994 m., greta tradicinės, pavyzdžiui, Mažosios Lietuvos rezistencinio sąjūdžio veikėjų nuomonės²⁹, atsiranda ir naujų idėjų, jog krašto problemas reikia padaryti Europos, o ne pavienių valstybių reikalu. Ir per savotišką krašto problematikos sureikšminimą bandyti spręsti ir mums rūpimus klausimus³⁰.

1995 m. išeivijoje pasirodė bendram jos spaudos tonui nebūdingas T. Venclovos straipsnis “Akiračiuose”. Jame autorius galimybę prijungti Kaliningrado sritį prie Lietuvos

vadina nerealia. Autorius mano, kad galbūt būtų galima sukurti naują valstybę, ir net siūlo šalies pavadinimą – Borusija³¹. T. Venclovos skepticizmas yra išimtis kitų straipsnių kontekste. Ir išėivijos spaudos pagrindinės tendencijos, kad Kaliningradas turi tapti lietuvišku Karaliaučiumi, nėra atsisakoma.

***

Lietuvos Respublikos spaudoje Kaliningrado srities klausimu pasisakė visuomeninių organizacijų, Lietuvos Vyriausybės, politinių partijų atstovai. Suprantama, kad pasisakymų politinis svoris nėra vienodas. Dėl šios priežasties nuomones, išsakytas Lietuvos spaudoje, suskirstėme į tris grupes: vyriausybės, politinių partijų ir visuomeninių organizacijų.

Lietuvos Vyriausybės pozicija

Pasikeitus Lietuvos teisiniam statusui iš pradžių Kaliningrado srities atžvilgiu nebūta aiškios politikos. 1990 m. apie buvusius Šiaurės Rytprūsius sklido daug prieštaringos informacijos. Metų viduryje susipažinti su padėtimi buvo išvykusi grupė Lietuvos URM darbuotojų. Kelionę organizavo Kaliningrado srities lietuvių draugijos pirmininkas E. Čajauskas. Ministerijos darbuotojai po šios kelionės konstatavo, kad jeigu sritis taps specialia ekonomine zona, tai, be abejo, ji taps Lietuvos konkurente. Kartu buvo pažymima, kad viskas yra dar tik projektų lygmenyje. Miestas tikrai jau atviras užsieniečiams, o informacija apie lenkų ir vokiečių “invaziją”, delegacijos narių nuomone, yra nepagrįsta. Srities vadovybė pageidavo glaudesnio ekonominio bendradarbiavimo su Lietuva. Lietuvių pusė savo ruožtu pabrėžė, kad ją labiausiai jaudina istoriniai, ekonominiai, kultūriniai klausimai³². Šiame kontekste buvo pasirašytos pirmos sutartys su Kaliningrado sritimi. 1990 m. liepos mėn. Kultūros ir švietimo ministerija pasirašė sutartį su Kaliningrado srities Liaudies švietimo valdyba švietimo klausimais. O rugpjūčio mėn. buvo sudaryta kultūrinio bendradarbiavimo sutartis su srities Kultūros valdyba. Sutartyse numatyta steigti lietuvių kalbos fakultatyvus, būrelius, sekmadienines mokyklas. Kalbama apie lietuviškas grupes darželiuose. Numatyta abipusiškai sudaryti sąlygas tautinėms kultūrinėms bendrijoms, centrams steigti. Galvojama rengti bendras šventes, archeologines ir etnografines ekspedicijas ir kt.³³

1991 m. sudaroma sutartis tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos, kurioje numatomas Lietuvos Respublikos ir Kaliningrado srities bendradarbiavimas ekonominėje, socialinėje bei kultūrinėje sferose. Svarbu pažymėti, kad šalys pabrėžė egzistuojančių sienų neliečiamumą. Ekonominėje sferoje buvo sutarta, kad Lietuva tieks elektros energiją sričiai, už tai gaudama atitinkamą kiekį kuro. Šalys taip pat įsipareigojo sudaryti sutartį dėl žvejybos ir gamtinių išteklių apsaugos, sureguliuoti gyventojų, krovinių tranzitą, bendradarbiauti kovojant su nusikalstamumu ir t.t.

Visi šie susitarimai turėjo būti įgyvendinti ne vėliau kaip iki 1992 m. rugpjūčio 1 d.³⁴ Tais pačiais metais V. Landsbergis susitiko su Rusijos prezidento paskirtu atstovu Kaliningrado sričiai J. Matočkinu. Susitikimo metu buvo aptarti kainų politikos, prekybinių mainų, muitų klausimai. Numatyta sukurti bendras darbo grupes šiems klausimams spręsti³⁵. 1992 m. pabaigoje į Lietuvą atsakomojo vizito atvyksta grupė Kaliningrado verslininkų. Kaliningradiečiai savo kolegoms siūlė kurti bendras įmones naudojant srities žaliavas ir Lietuvos specialistų kvalifikaciją. Bendrų įmonių steigimas tuo metu buvo gana aktualus Lietuvai, 1992 m. šioje srityje ji gerokai atsiliko nuo kaimynų. Pagal to meto statistinius

duomenis, kaliningradiečiai daugiausia bendrų įmonių turėjo su lenkais – 188, su VFR – 43 ir su Lietuva – 40³⁶.

Viena buvo konstatuoti valstybinių sienų neliečiamumą, kita – nustatyti pačias sienas. Jau 1992 m. pradžioje prasidėjo derybos dėl Kaliningrado srities ir Lietuvos sienų nustatymo³⁷. Jau antrame, vasario 5 - 6 d. įvykusiame, derybų delegacijų susitikime Lietuvos grupės vadovo V. Katkaus pirminės prognozės buvo optimistinės. Jis manė, jog parlamentams projektai buvo pateikti dar rudenį³⁸. Bet vėliau iškilo problemų, pradėtos sudarinėti papildomos darbo grupės³⁹, ir derybos užstrigo. 1994 m., po eilinio derybų raundo, Lietuvos užsienio reikalų ministro pavaduotojas V. Domarkas konstatavo: “Derybos su Rusija dėl valstybių sienos vyksta labai sunkiai”⁴⁰.

Vykstant rinkimams į Seimą, Lietuvos demokratinė darbo partija (LDDP) – rinkimų nugalėtoja paskelbė savo politinių veiksmų programą. Skyriuje “Rytų politika” apie Kaliningrado sritį randame vieną sakinį. Jis skamba taip: “Geros kaimynystės sutarties su Rusija pasirašymas, susijęs su Kaliningrado sritimi”⁴¹. Po rinkimų neapibrėžta Lietuvos politika su kaimynais pietvakariuose susilaukia neigiamų spaudos komentarų. Apžvalgininko Č. Iškausko nuomone, skirtingai nuo vokiečių ir rusų, mūsų politikai, Užsienio reikalų ministerijos pareigūnai, diplomatai dar nėra parengę net politinės koncepcijos Kaliningrado srityje apmatų⁴². Tokią mintį patvirtina ir Vyriausybės ryšių su šia sritimi pobūdis. Įvairiuose susitikimuose daugiausia kalbama apie kuro pirkimą, įvairius atsiskaitymus, t.y. sprendžiami “grynai techniniai klausimai”⁴³. Vis vedamos niekaip nesibaigiančios derybos dėl lietuviškų mokyklų atidarymo⁴⁴, vis žadama įkurti konsulatą Kaliningrade⁴⁵. Lietuvos politikos pasyvumas atsispindi ir 1992 m. investicijose: daugiausia į sritį investavo Vokietija, po jos – Lenkija, toliau JAV, Prancūzija, Izraelis ir Lietuva⁴⁶.

Tačiau tokia padėtis, atrodo, visiškai patenkino Lietuvos užsienio reikalų ministrą P. Gylį. Jis, grįžęs iš Bonos, pareiškia, kad su Vokietijos užsienio reikalų ministru K. Kinkeliumi vieningai buvo sutarta, jog “geriausia politika Kaliningrado srities atžvilgiu – leisti įvykiams klostytis patiems, nė vienai iš suinteresuotųjų pusių nerodant per didelio aktyvumo”. Tačiau, kaip toliau pažymi “Lietuvos rytas”, turint omenyje didžiausias vokiečių investicijas į sritį, vokiečių pagalbą statant namus ir kuriant ūkius bei pokalbius apie “vokiečių autonominę respubliką” net Bundestage (apie tai dar 1992 m. pavasarį kalbėjo Bundestago Krikščionių demokratų sąjungos (KDS) deputatas W. Bollis), teiginys, jog Vokietija nerodo didelio aktyvumo, paprasčiausiai nerimtas⁴⁷.

Galima pažymėti, kad opozicijos daromas spaudimas pamažu pradėjo duoti vaisių. Laipsniškai imama atsisakyti gerų santykių vien tik dėl gerų santykių principo. Iš esmės tuometinė LDDP vyriausybė jeigu ir nesutinka su R. Ozolo ir B. Kuzmicko reikalavimais spręsti Kaliningrado problemą aukščiausiu lygiu, net sušaukiant Potsdamo konferencijos numatytą Taikos konferenciją⁴⁸, tai bent bando Kaliningrado problemą kiek galima labiau internacionalizuoti. Jau 1993 m. rugsėjo mėn. trim Baltijos valstybių vadovams susitikus su JAV prezidentu B. Clintonu, Lietuvos prezidentas A. Brazauskas kalbėjo apie problemas, kurios kyla dėl didelės armijos koncentracijos Kaliningrado srityje bei dėl karinio tranzito.⁴⁹ Šis klausimas tiesiogiai paliečiamas ir 1993 m. spalio 6 d. įvykusiame A. Šleževičiaus ir J. Matočkino susitikime. J. Matočkinas, beje, taip pat pasisakė už armijos mažinimą srityje. Visais kitais svarstytais klausimais nuspręsta dar vesti derybas, o paklausus, ar veikia pasirašyta laisvos prekybos sutartis su Lietuva, Kaliningrado srities administracijos vadovas diplomatiškai atsakė, jog “norėtų, kad ji veiktų”⁵⁰. Kas slėpėjo už gana aptakaus pasakymo, netruko paaiškinti Lietuvos konsulas Kaliningrade, pradėjęs dirbti 1994 m. kovo mėn.⁵¹.

S. Šileris spaudos konferencijoje akcentavo per mažą lietuvių verslininkų domėjimąsi kraštu, „dėl ko Lietuvos įtaka protėvių žemėje gali susilpnėti“. Konsulo teigimu, Lietuvos importas į Kaliningrado sritį sudarė apie 5 proc., tuo tarpu Vokietijos – 19 proc., Lenkijos – 25 proc. Šilerio manymu, Lietuva neturėtų atsisakyti ir Rusijos krovinių tranzito, kitaip Lenkija labai noriai suteiks savo teritoriją⁵². 1994 m. pabaigoje iš tikro svarbiausia tampa tranzito per Lietuvą, tačiau ne civilio, bet karinio, problema. Apie ją daug kalbėjo tiek Lietuvos, tiek Kaliningrado politikai. Ir vieni, ir kiti žodžiais problemą norėjo išspręsti kuo greičiau⁵³. Pačioje metų pabaigoje Seime įvykusioje diskusijoje apie Lietuvos užsienio politiką A. Brazauskas pažymėjo, jog dėl karinio tranzito bus tariamasi su užsienio specialistais.

1994 m. kovo 22 d. nutarimu Nr. 190 Vyriausybė nusprendė, kad kol nebus patvirtintas karinių ir pavojingų krovinių gabenimo Lietuvos keliais statutas (statutą tikėtasi priimti iki 1994 m. balandžio 1 d.), tranzitiniai kroviniai bus gabenami remiantis LR Vyriausybės ir Rusijos Federacijos Vyriausybės 1993 m. lapkričio 18 d. susitarimu, nustatančiu Rusijos armijos ir ginkluotės gabenimą iš Vokietijos į Rusiją principus⁵⁴. 1995 m. sausio 18 d. Vilnius ir Maskva susitarė, kad tranzitas ir toliau vyks remiantis 1993 m. lapkričio 18 d. sutartomis taisyklėmis⁵⁵. Sunku pasakyti, kiek karinio tranzito klausimas, o kiek kitos aplinkybės lėmė, kad nuo 1994 m. pabaigos Lietuvos diplomatai vis labiau bando internacionalizuoti Kaliningrado srities problemas. Kai kada tai buvo daroma išties gana sumaniai. Iškeliant visų pirma Lietuvai ir kaimyninėms šalims aktualų karinio tranzito klausimą⁵⁶, pabrėžiama ir tai, kas jau bent keletą metų jaudina tarptautinę bendruomenę, būtent Kaliningrado srities pavertimą laisvąja ekonomine zona. Tokios mintys ne kartą nuskambėjo Lietuvos užsienio reikalų ministro P. Gylio pasisakymuose⁵⁷, tačiau aiškiausiai jas išdėstė A. Brazauskas, skaitydamas pranešimą Europos Tarybos Parlamentinėje asamblėjoje. Jame pabrėžė būtinybę demilitarizuoti kraštą kartu paverčiant jį aktyvaus verslo zona⁵⁸. Šio krašto ateities perspektyvas, kaip pabrėžė A. Brazauskas JTO 49-ojoje sesijoje, reikėtų apsvarstyti Europos Sąjungos stabilumo pakto rūmuose⁵⁹. Tai, beje, sukėlė nemažą „bruzdesį“ tarp Kaliningrado srities Dūmos deputatų⁶⁰. Bandymai internacionalizuoti Kaliningrado srities klausimą, ypač sprendžiant demilitarizavimo problemas, nelieka be tarptautinės bendrijos atsako. 1995 m. kovo 28 d. JAV Kongreso atstovų rūmuose vykusioje sesijoje buvo pateikta alternatyvi rezoliucija „Dėl Kongreso požiūrio į Rusijos armijos išvedimą iš Kaliningrado“, kurioje netgi raginama perduoti sritį valdyti tarptautinėms institucijoms⁶¹. Į tokias rezoliucijas negalėjo nereaguoti ir Rusijos pusė. Gegužės 3 d. Kaliningrade susirinkusiems Rusijos ambasadoriams Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje, Suomijoje, Norvegijoje, Švedijoje, Danijoje, Vokietijoje, Lenkijoje bei Baltarusijoje užsienio reikalų viceministras S. Krylovas pareiškė, kad kai kurių Rytų Europos šalių siekis įstoti į NATO neigiamai paveiktų Kaliningrado srities tolesnę raidą. Todėl galimi du variantai: arba Lenkija ir Baltijos šalys atsisako stoti į organizaciją ir Kaliningradas demilitarizuojamas, arba jame Rusijos karių kontingentas lieka⁶². Bendrą Lietuvos reakciją į tokį pareiškimą geriausiai nusakė V. Landsbergis, esą tokie pasisakymai nebeužtemdo krašto demilitarizavimo vilčių. To priežastis – tokia didelė armija „mažame žemės gabalėlyje“ yra per „sunki našta“ tiek Rusijai, tiek sričiai. Todėl demilitarizavimo procesas yra natūralus ir neišvengiamas. O tokie pareiškimai gali būti žvalgyba, kaip neišvengiamą faktą – krašto demilitarizaciją – brangiau parduoti⁶³.

Į Kaliningrado srities problemas, visų pirma į švietimo bei kultūros, atkreipia dėmesį ir Seimas. B. Genzelio iniciatyva Švietimo, mokslo ir kultūros komitete, dalyvaujant ministerijų, visuomeninių organizacijų atstovams, apsvarstyti Kaliningrado srities klausimai. Kultūros ministerijos sekretorius V. Balčiūnas dėl nesėkmių kultūros srityje kaltino visuomenines

organizacijas, kurių veiksmai buvo juridiškai nepagrįsti. Antai dėl šių priežasčių nepastatytas paminklas Herkui Mantui. Tam prieštaraudamas Mažosios Lietuvos tarybos pirmininkas V. Šilas pareiškė, kad nepaisant visų nesklandumų per praėjusius 4 metus Kaliningrado srityje įsteigtos 7 lietuvių organizacijos, 19 katalikų lietuvių parapijų, 17 lietuvių kalbos ratelių, atidaryta ir viena mokykla. Seimo narys J. Katkus, kalbėdamas apie visuomeninių organizacijų veiklą, įvertina ją kaip labai reikšmingą, padėjusią lietuviams išlikti šiame nelengvo likimo krašte. Deputato V. Liutiko manymu, „atėjo laikas turėti aiškia valstybės strategiją ir taktiką, kokią jau turi vokiečiai“. Seimo komitetas įpareigojo Regioninių problemų ir tautinių mažumų departamentą per dvi savaites parengti lietuviybės atgaivinimo Karaliaučiaus krašte matmenis⁶⁴. Atsakymas į Seimo komisijos parengtas pastabas buvo 1995 m. vasario 1 d. Klaipėdoje įvykusiame Tautinių mažumų ir regioninių problemų departamento prie Lietuvos Vyriausybės organizuotas susitikimas, kuriame buvo aptartos lietuviybės puoselėjimo Kaliningrado srityje perspektyvos. Departamento viršininko E. Petrovo nuomone, būtina iki šiol stichišką valstybinių institucijų, visuomeninių organizacijų bei pavienių asmenų paramą koordinuoti per Marijampolę ir Klaipėdą. Šiame pasitarime nurodytos problemos, apie kurias buvo beveik neužsiminta Seimo komisijos posėdyje: pati lietuvių bendruomenė didelių norų lietuviybei puoselėti nerodo⁶⁵. Panašiai, kaip ir bandant spręsti, pavyzdžiui, Kaliningrado srities demilitarizavimo problemą, kultūrinio palikimo klausimus bandoma internacionalizuoti. Tokius bandymus bent iš dalies vainikavo sėkmė. 1994 m. Europos Taryba priėmė Lietuvos delegacijos pasiūlymą, kuriame Rusija raginama grąžinti senuosius krašto vietovardžius⁶⁶. Vis dėlto Lietuvos poziciją Kaliningrado srities atžvilgiu nuoseklia pavadinti negalima. Antai 1994 m. lapkričio mėn. Baltijos asamblėjai priėmus rezoliuciją dėl Kaliningrado demilitarizavimo⁶⁷, kurią Rusija pavadino atviru kišimusi į Rusijos reikalus, tiek Lietuvos prezidentas, tiek premjeras rezoliuciją pasiskubino sukritikuoti⁶⁸. A. Šleževičius netgi pareiškė, kad Kaliningrado sritis buvo ir liks Rusijos dalis.

1994 m. diskusijas dėl Kaliningrado srities ateities ir Lietuvoje dominuojančias nuotaikas šiuo klausimu gana neblogai reziumuoja savo redakcinėje skiltyje „Lietuvos rytas“. Redakcija išskiria A. Šleževičiaus televizijoje pasakytus žodžius, jog „Kaliningrado sritis buvo, yra ir bus Rusijos dalis“. Nors, dienraščio teigimu, panašios pozicijos laikėsi ir kiti aukščiausios valdžios atstovai, tačiau iki šiol nė vienas iš pareigūnų nebuvo toks kategoriškas. Toks pareiškimas be jokios būtinybės iš anksto atmeta kitokią, galbūt Lietuvai palankesnę, krašto ateities plėtotę. O teiginys, jog Kaliningrado sritis „buvo... Rusijos dalis“, yra paprasčiausias istorijos faktų nežinojimas. Apie Kaliningrado sritį kaip Rusijos dalį galima kalbėti tik nuo 1991 m., kai buvo paskelbta apie Tarybų Sąjungos subyrėjimą, arba geriausiu atveju, nuo Potsdamo sprendimų⁶⁹.

Diskusijos dėl Kaliningrado Lietuvos spaudoje

Po 1988 – 1990 m. Lietuvoje pastebimas labai aiškus susidomėjimas Karaliaučiaus krašto problemomis. Pirma, jį lėmė susiklosčiusi nauja situacija, bendras domėjimasis praeitimi. Susidomėjimą Karaliaučiaus krašto problemomis reiktų sieti visų pirma su bendru tuo metu pakilusiu domėjimusi savo tautos istorija bei su pačių mažlietuvių etninės grupės „atradimu“. Svarstant Mažosios Lietuvos istorijos problemas čia aiškiai į pirmą vietą iškyla dvi bendrai lietuvių historiografijai būdingos ydos: bandymas pavaizduoti lietuvių, kaip nuolat

skriaudžiamų, istoriją (ši teiginį gali pailiustruoti A. Matulevičiaus straipsnių serija⁷⁰) bei siekimas iš praeities daryti konkrečias projekcijas ateičiai. Ypač dėl pastarosios priežasties daugelyje straipsnių neapsiribojama vien praeities nušvietimu – Kaliningrado srities temomis galima rasti ir konkrečių projektų ateičiai, kurių beveik kiekvienas yra pradedamas teiginiu, kad prūsai buvo baltai, lietuvių tautos sesė ar net lietuvių tautos dalis⁷¹. Reikia pažymėti ne tik tai. Santykių su kaimynais praeityje patyrimas, aišku, laikantis principo, kad lietuviai buvo visą laiką teisūs, perkeliama į dabartį, visiškai nekreipiant dėmesio į tai, kad dabartinė Lenkija ar Vokietija toli gražu nėra tokios pat valstybės, kokios buvo Pilsudskio ar Hitlerio laikais. Tik turint omenyje, kad tarpukario Lietuvoje dominavęs istorijos supratimas perkeliama į XX a. pabaigos Lietuvą, galima suprasti, kodėl iki pat 1992 m. vidurio itin siaurai buvo žiūrima į Lenkijos veiksmus Kaliningrado srityje⁷². Metant šešėlį ant Vokietijos dėl jos veiksmų Kaliningrade svarbų vaidmenį atliko Lietuvos spaudoje persispausdinti kitų šalių autorių straipsniai. Šiame kontekste ypač pasižymėjo “Atgimimas”. Iš tokių perspausdintų straipsnių reiktų paminėti bent keletą. Viename iš jų Gerhardas von Glinski rašė, jog Vokietijoje esanti tarptautinė studijų grupė išplatino projektą, kaip Karaliaučiaus sritį paversti “Baltijos hanzos regionu”, kuris su Lietuva, Latvija ir Estija galėtų sudaryti politinę ir ekonominę sąjungą. Šis žingsnis, autoriaus nuomone, būtinas integruojantis į Europos Bendriją. Nepaisant sunkumų kuriant Kaliningrade laisvąją ekonominę zoną, vokiečiai, pasak autoriaus, nenuleidžia rankų. Pradedama bendradarbiauti dviejų šalių laivų statyklos, universitetai.⁷³ Kitas autorius, Kurtas Vydmajeris, gvildena Pavolgio vokiečių atsikėlimo į Kaliningrado sritį problemą. Jo nuomone, pirmiausia atsikėlę vokiečiai padėtų išsikovoti sričiai respublikos statusą, kas būtų naudinga finansiškai. Autoriaus teigimu, srityje galėtų sutilti du milijonai vokiečių, kuriems tereikia žemės statyboms ir ūkio darbams bei geranoriškumo iš vietinių gyventojų pusės. Spauda, norėdama atkreipti visuomenės dėmesį, nevensia pasitelkti ir lenkų ekspertų nuomonės, pavyzdžiui, pateikdama Varšuvos Tarptautinių studijų instituto ekspertų nuomonę dėl būtinumo užkirsti kelią Vokietijos atsikūrimui Rytprūsiuose⁷⁴.

1993 m. pradžioje “Atgimime” pasirodžiusiame straipsnyje nurodomos net septynios Kaliningrado klausimo sprendimo galimybės ir su jomis išskylančios problemos:

1) “teritorija lieka Rusijos sudėtyje”. Tokiu atveju turi būti pripažinta šios valstybės teisė valdyti sritį dar 50 – 100 metų. Taip pat atsirastų galimybė Rusijos vokiečiams emigruoti į Kaliningradą;

2) “teritorija sugrąžinama Vokietijai”. Bet 1970 m. Maskvos sutartimi Vokietija atsisakė visų galimų pretenzijų į Kaliningradą;

3) “teritorija atitenka Lenkijai”. Tačiau Lenkija neturi jokio teisėto pagrindo reikšti pretenzijas;

4) “teritorija atitenka Lietuvai”. Problema, ar lietuviai norės įpilietinti tokią didelę kitataučių masę;

5) “Kaliningrado sritis padalijama tarp Lietuvos ir Lenkijos”. Kyla padalijimo problema;

6) “nepriklausomybė”. Sėkmingai ekonomiškai vystantis kraštui atsirastų konkurencija su Lenkijos uostais ir gali kilti vokiečių imigracija;

7) “Kaliningrado vietinė internacionalizacija”. Būtų reikalinga išorinė parama ir susidarytų sąlygos germanizuoti kraštą.

Autoriaus manymu, norint įgyvendinti bet kurį iš šių variantų pirmiausia viską reikia spręsti taikiai. Būtina taip pat atsižvelgti į lietuvių etninius, kultūrinius reikalavimus⁷⁵. Netruksta ir dar radikalesnių pasiūlymų. Antai Lietuvos spaudoje pasirodo straipsnių, kuriuose pateikiami planai, kaip Kaliningrado sritį prijungti prie Lietuvos⁷⁶.

Būtų neteisinga teigti, kad buvo spausdinama tik panašaus turinio medžiaga. Štai ta pati „Mažoji Lietuva“ išspausdina interviu su RTFSR Rašytojų sąjungos Kaliningrado skyriaus sekretoriumi O. Gluškiu. Jis išsako visiškai priešingą to meto lietuvių spaudai mintį, jog Kaliningrado sritis atiteko Rusijai kaip atlyginimas už pralietą kraują. Deja, toli gražu šis straipsnis nebuvo spausdinamas norint supažindinti skaitytojus su skirtingomis nuomonėmis. Vien jau jo pavadinimas – „Vargas dėl proto“ – akivaizdžiai tai rodo⁷⁷. Šiaip tuo metu publikacijų autoriai Kaliningrado gyventojus įtardavo ne tik proto „trūkumu“, bet ir „bedievyste“⁷⁸ ar vadindavo „termitais“⁷⁹. Tiesa, tokie pareiškimai buvo būdingi daugiausia 1989 – 1990 m. straipsniams, kada emocijos Lietuvoje liejosi per kraštus ne vien spaudos puslapiuose. Vėliau gana nemažai lietuvių pasisako prieš tiesmukiškus ir nerealistinius Kaliningrado ateities variantus⁸⁰.

Visuomeninių organizacijų nuostatos

Konkrečia susidomėjimo išraiška būtų galima laikyti susikūrimą visuomeninių organizacijų, didžiausią dėmesį skiriančių Karaliaučiaus krašto, Mažosios Lietuvos problemoms. Iš tokių organizacijų reiktų išskirti šias: Lietuvininkų bendrija „Mažoji Lietuva“, „Prūsos“ draugija, Mažosios Lietuvos reikalų taryba ir Baltų vienybės organizacija (Baltic Unity). Tai toli gražu nereiškia, kad kitos organizacijos, tokios kaip, pavyzdžiui, „Jaunoji Lietuva“⁸¹ ar kt. nesidomi Karaliaučiaus krašto problemomis, tačiau jų skiriamas dėmesys šiai sričiai palyginti su čia išvardytomis organizacijomis tėra marginalinis.

Lietuvininkų bendrija „Mažoji Lietuva“

Ši bendrija susikūrė 1989 m. Draugijoje yra susibūrę senieji lietuvininkai, kurių tikslas – atkreipti Lietuvos visuomenės dėmesį, kad dar egzistuoja tokia žmonių grupė kaip lietuvininkai, rūpintis jų sukurtu kultūriniu palikimu⁸². Iš praktinės veiklos reiktų paminėti jų inicijuotas konferencijas, rengiamas kartu su Klaipėdos universiteto Baltų kalbotyros katedra, rinkimą lėšų Karaliaučiaus krašto lietuviams, steigiamoms lietuviškoms mokykloms ir kt. 1990 m. jie inicijavo lėšų rinkimą Tilžės lietuvių kultūros centro ir Vydūno muziejaus steigimui⁸³. Politines šios visuomeninės organizacijos nuostatas geriausiai nusako jos aiški orientacija į 1919 m. lapkričio 30 d. Tilžės aktą, skelbusį apie Didžiosios ir Mažosios Lietuvos susivienijimo siekius⁸⁴.

Dėl savo narių vietinės kilmės lietuvininkų bendrija turi tam tikrų skirtumų nuo Vilniuje ar Kaune susikūrusių organizacijų. Daugiausia nesutarimai kyla vertinant praeities įvykius, o šių nesutarimų esmę geriausiai nusako neakivaizdinė diskusija, kilusi tarp lietuvininkų bendrijos nario P. Daukšos ir kai kurių aktyvių Mažosios Lietuvos reikalų tarybos narių. P. Daukša išreiškė nuomonę, kad pagrindinį dėmesį reiktų koncentruoti ne į Kaliningradą, o į Klaipėdos kraštą, kuriame nuo 1944 m. vykdoma genocido politika. Lietuvoje, jo teigimu, yra visiškai užmiršta lietuvininkų kultūra, negražintas jų turtas, valstybinėse įstaigose postus užima tik didžialietuviai (autorius terminas), negražinami buvę maldos namai⁸⁵. Su šia nuomone polemizuodamos P. Žostautaitė ir N. Kairiūkštytė pasisakė prieš bet kokią išskirtinį mažlietuvių padėties traktavimą. Kategoriškai buvo atmesta bet kokia mintis, kad lietuviai iš Didžiosios Lietuvos galėjo bent kiek prisidėti prie lietuvininkams daromų skriaudų. Jų manymu, tokie pareiškimai - tai paprasčiausiai nenoras suprasti, kad sovietinė okupacija prislėgė visus Lietuvos žmones, o bandymas suskirstyti lietuvius į lietuvininkus ir didžialietuvius gali sukelti tik konfrontaciją⁸⁶.

Prūsa

Ši organizacija susikūrė 1988 m. Vilniuje. Pradinis jos tikslas buvo suburti visus, besidominčius Prūsijos istorija. Ilgainiui ši organizacija atsisakė pradinių sumanymų ir tapo viena pagrindinių idėjų sukurti Kaliningrado srityje ketvirtąją Baltijos respubliką propaguotojų. Šią idėją pirmi iškėlė ne lietuviai, o grupė TSRS Aukščiausiosios Tarybos deputatų 1988 metais. 1990 m. laikraščio „Christian Science Monitor“ korespondentas šią idėją pakartoja. Straipsnį persispausdinus „Lietuvos rytui“ ir „Lietuvos aidui“⁸⁷, ją toliau plėtoja „Prūsos“ draugijos pirmininkas M. Klusis. Jis savo publikacijoje net aptarė visiškai konkrečius dalykus, tokius kaip respublikos administracinis suskirstymas, valstybinių kalbų statusas ir kt. Kartu buvo pateikti apmąstymai senųjų gyventojų sugrįžimo ar prūsų kalbos atgaivinimo variantai⁸⁸. Kita vertus, ši draugija aiškiai pasisakė prieš bet kokius Kaliningrado srities inkorporavimo planus⁸⁹.

Mažosios Lietuvos reikalų taryba

Kontroversiškom idėjom pasižymėjo 1989 m. prie Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įkurta Mažosios Lietuvos reikalų taryba. Ji viename pirmųjų savo ataskaitinių posėdžių nurodė konkrečias problemas, kurias reikėtų išspręsti. Tarp tokių problemų buvo informacijos apie Mažąją Lietuvą, populiariausių leidinių, žemėlapių leidimas. Kaliningrado ateities klausimus Taryba priskiria tarptautinės teisės sričiai⁹⁰. Kaip šis klausimas turėtų būti sprendžiamas, aiškėja iš kai kurių šios Tarybos narių straipsnių. A. Matulevičius viename savo straipsnių dar kartą prisimena Tilžės aktą bei tolesnius su Mažąja Lietuva susijusius istorijos faktus, o straipsnį baigia teigimu, jog prieš 75 m. paskelbto Tilžės akto nuostatos galioja. Lietuvinkai, kaip ir vokiečiai, turi teisę į savo žemę, į gimtinę⁹¹. Kita su šia organizacija aktyviai bendradarbiavusi autorė P. Žostautaitė, aptardama Fuldos akto istoriją, padaro išvadą ateičiai: Lietuva turi teisę sujungti savo etnines žemes⁹². Mažosios Lietuvos reikalų tarybos narių nuostatos dažnai siejasi su emigracijoje veikiančia Mažosios Lietuvos rezistencinio sąjūdžio pozicija. Minint Tilžės akto 75-erių metų jubiliejų šios organizacijos pirmininkas A. Regis paskelbė, kad Karaliaučiaus kraštas „nepaisant šiandieninio suniokojimo, turi pereiti Lietuvos Respublikos kompetencijai kaip neatsiejama jos dalis“. O bet kokie paaiškinimai, kad šis variantas yra „nerealus“, autoriaus nuomone, tik išreiškia tingų šalinimąsi nuo tautos istorijos šiuo laikotarpiu keliamų uždavinių⁹³. Su politika siejamos ir kultūrinio paveldo išsaugojimo problemos. Dažnai tuo metu rašęs Mažosios Lietuvos reikalų Tarybos narys Sigitas Šamborskis-Sambora kalba apie sunykusią Mažosios Lietuvos kultūrą, nutautusius ten gyvenančius lietuvius. Šios padėties didžiausiais kaltininkais nurodo LTSR vyriausybes, kurios atsisakė iš karto po karo prisijungti sritį, o dabar žmonės, kurie stengiasi išgelbėti paskutinius lietuviybės likučius, taip pat nesulaukia reikšmingesnės pagalbos⁹⁴.

Baltic Unity

1994 m. susikūrė dar viena visuomeninė organizacija, skirianti nemažai dėmesio Kaliningrado srities problemoms. Tai Baltų vienybės organizacija (Baltic Unity). Vienas šios organizacijos steigėjų tų pačių metų pabaigoje „Atgimime“ ir „Lietuvos aide“ vėl sugrįžta prie jau kiek primirštų samprotavimų apie būtinybę prisijungti Karaliaučių. Alfredas Smailys keletą savo publikacijų aptaria lietuvių teises į šias žemes ir didelę naudą, kurią turėtų Lietuva, užvaldžiusi šią sritį. Jo manymu, spręsti šias problemas turėtų būti suaukta tarptautinė konferencija, turinti paspartinti demilitarizaciją ir apibrėžti šios srities administracinį ir politinį statusą. Taip pat reikia sugrąžinti ankstesnius vietovardžius, įsteigti

Vilniaus, Kauno, Rygos ir Tartu universitetuose stipendijas Karaliaučiaus krašto jaunimui, įrengti televizijos ir radijo stotis ir transliuoti laidas į sritį, nepasirašyti tranzito per Lietuvą sutarties tarp Rusijos ir Lietuvos⁹⁵. Siekdama pritraukti daugiau rėmėjų minėta organizacija Kaune surengė konferenciją “Karaliaučiaus krašto problemos”, kurioje dar kartą buvo pabrėžta, jog istorinio paveldėjimo pagrindu Lietuvos valstybė turi daugiausia teisių į šį kaštą. Konferencijoje dalyvavę tuometinės opozicijos vadovai V. Landsbergis ir R. Ozolas pabrėžė krašto svarbą Lietuvos saugumui⁹⁶.

Išvados

1. Kaip matėme, didžioji dalis lietuvių išeivijos, besidominčios šia problematika, Kaliningrado srities perspektyvas matė ir mato vienareikšmiškai. Daugelio straipsnių autorių nuomone, anksčiau ar vėliau sritis turi būti prijungta prie Lietuvos. 6-ajame dešimtmetyje išsakyta kitokia St. Vykinto mintis, kad kalbos apie Rytprūsių žemių prisijungimą tėra romantiniai svaičiojimai, nesulaukė palaikymo ir buvo ilgam užmiršta. Visi didesni straipsniai, kuriuose bandoma daryti išsamesnę analizę (tokie kaip M. Brako, A. Gurecko 1974 m., A. Gurecko 1989 m.), svarstė tik prisijungimo prie Lietuvos variantus. Tokiame kontekste 1995 m. pasirodęs T. Venclovos tekstas, svarstantis ir kitokias Kaliningrado ateities perspektyvas, laikytinas daugiau išimtimi iš bendro išeivijos spaudos tono.

2. Iki 1993 m. vidurio Lietuvos vyriausybė neturėjo aiškios politikos Kaliningrado srities atžvilgiu. Tik 1993 m. antroje pusėje LDDP vadovaujama vyriausybė priima faktiškai opozicijos (V. Landsbergio, R. Ozolo) suformuotą programą, kurios svarbiausias punktas – krašto demilitarizacija. Svarbu pažymėti, kad Lietuvos vyriausybė tuo metu faktiškai atsisakė pareikšti bet kokias teritorines pretenzijas Kaliningrado sričiai. Kartu šiuo laikotarpiu atsiranda kita pastebima politinė nuostata, kad Kaliningrado srities ateitis – tai tarptautinė problema. Įgyvendinant šią politinę liniją daug prisidėjo LR Prezidentas A. Brazauskas, stengdamasis krašto klausimus akcentuoti tokiose tribūnose kaip Europos Tarybos Parlamentinė Asamblėja, JTO Generalinė Asamblėja (1994 m.), taip pat pokalbiuose su B. Clintonu (1993 m.). Vis dėlto ir šios pozicijos visiškai nuoseklia pavadinti negalima. Tai parodė, pavyzdžiui, A. Šleževičiaus pareiškimas dėl Kaliningrado rusiškos praeities ir ateities.

3. Lietuvoje yra susikūrusios kelios visuomeninės organizacijos, kurios bando spręsti su Kaliningrado sritimi susijusius klausimus. Daugiausia jos reiškiasi kultūros ir švietimo srityse (kultūros paveldo klausimai, parama Kaliningrado lietuviams, lietuviškų mokyklų, vaikų darželių steigimas). Nuosekliausiai į kultūrinę veiklą yra orientuota lietuvininkų bendrija “Mažoji Lietuva”. Priešingai (nors ir ne visiškai nuosekliai) vyriausybės pozicijai Kaliningrado atžvilgiu, daugiausia teritorinių pretenzijų reiškia būtent visuomeninių organizacijų atstovai. Čia ypač išsiskiria Mažosios Lietuvos reikalų taryba. Tokia politinė šių organizacijų nuostata, kaip rodo “Lietuvos ryto” reakcija į A. Šleževičiaus pareiškimą dėl rusiškos Kaliningrado ateities, iš dalies rodo realiai visuomenėje egzistuojantį požiūrį. Kaip atskleidė spaudos analizė, teritorinės pretenzijos kyla daugiausia iš klaidingo bandymo pritaikyti istoriją šių dienų poreikiams bei baimė dėl galimo Lenkijos ar Vokietijos įsigalėjimo šiame krašte. Visų iki šiol buvusių vyriausybės politiką Kaliningrado srities klausimais galima vadinti politika, neturinčia jokios aiškios strategijos. Todėl jaučiamas savotiškas trūkčiojimas ir šokinėjimas nuo vienos nuomonės prie kitos, kai reikia pareikšti savo poziciją Kaliningrado temomis. Situacija iš dalies keičiasi nuo 1993 m.

Santrumpos

A – Aidai
Ag – Atgimimas
D – Draugas
EI – Eltos informacija
K – Klaipėda
Ke – Keleivis
LA – Lietuvos aidas
LL – Laisvoji Lietuva
LP – Lietuvos Pajūris
LR – Lietuvos rytas
MG – Mokslas ir gyvenimas
ML – Mažoji Lietuva
NL – Nepriklausoma Lietuva
R – Respublika
T – Tiesa
VPA – V. Peteraičio archyvas
VŽ – Valstybės žinios
TŽ – Tėviškės žiburiai

Išnašos

- ¹ Mažosios Lietuvos atsišaukimai // Klaipėdos universiteto biblioteka. VPA. NL. 1950. Birželio 8. P. 69.
- ² Sveikinimas Mažosios Lietuvos Tarybai // Ke. 1950. Gruodis. Nr. 2. P. 6.
- ³ Mažosios Lietuvos lietuvių politinė veikla // VPA. LP. 1960. P. 49.
- ⁴ Nepasiduokime // VPA. NL. 1950. Birželio 29. Nr. 26 (168). P. 65.
- ⁵ Mažosios Lietuvos Tarybos prezidiumo pareiškimas 1951 m. lapkričio 25 d. // Ke. 1951. Spalis – lapkritis – gruodis. Nr. 10/11/12 (12–14). P. 1; Australijos lietuvių valia // VPA. NL. 1952. Sausio 10. P. 144.
- ⁶ Rytų Europos temomis // Ke. 1951 m. Rugsėjis – rugsėjis. Nr. 8/9 (10–11). P. 5.
- ⁷ Varžytinės dėl Rytprūsių // VPA. NL. 1952. Sausio 10. P. 212.
- ⁸ Mažosios Lietuvos likimas // VPA. NL. 1952. Sausio 10. P. 284.
- ⁹ Karaliaučiaus sritį prijungus prie Lietuvos // Ke. 1953. Spalis. Nr. 10 (27). P. 2.
- ¹⁰ Naujienos // Ke. 1953. Vasaris. Nr. 2 (19). P. 4.
- ¹¹ Karaliaučiaus sritį prijungus prie Lietuvos // Ke. 1953. Lapkričio 25. Nr. 46. P. 246.
- ¹² Trys pareiškimai Amerikos kongresui // Ke. 1956. Rugsėjis – rugsėjis. Nr. 8/9. (61- 62). P. 1-3.
- ¹³ Mažoji ir Didžioji – viena Lietuva // VPA. NL. 1956. Lapkričio 14. P. 116.
- ¹⁴ Kad Mažoji Lietuva niekieno žemė – grynas prasimanymas // VPA. NL. 1956. Gruodžio 26. Nr. 51. (502). P. 195; Karaliaučiaus kraštas ir Lietuva // VPA. TŽ. 1956. Gegužė. P. 234.
- ¹⁵ Mažosios Lietuvos politinėmis temomis // VPA. LP. 1960. Nr. 1. P. 54.
- ¹⁶ Mažoji Lietuva šiandien ir rytoj // VPA. LP. 1961. Nr. 3 (7). P. 57.
- ¹⁷ Mūsų teisė į Mažąją Lietuvą // VPA. LP. 1966. Nr. 2. (24). P. 197.
- ¹⁸ *Brakas M.* Rytprūsių ateities problemos // A. 1974. Kovas. Nr. 3. P. 124 – 130.
- ¹⁹ *Gureckas A. P.* Dėl Rytprūsių ateities // A. 1974. Spalis. Nr. 8. P. 364 – 366.
- ²⁰ *Stiklorius J. A.* Mažosios Lietuvos rezistencinio sąjūdžio pareiškimas Mažosios Lietuvos klausimu // VPA. EI. 1981. Vasario 10. P. 87a – 87d.
- ²¹ *Kikutis K.* Mažosios Lietuvos rezistencinis sąjūdis // VPA. NL. 1983. Gruodžio 22. P. 31.
- ²² *Brakas M.* Jungtinės Amerikos Valstybės ir Mažoji Lietuva // A. 1986. Nr. 1 – 3. P. 139 – 216.
- ²³ Tilžės aktas 1988 metų tautinio atgimimo šviesoje // D. 1988. Lapkričio 26. Nr. 23 (43). P. 2.
- ²⁴ *Lembergas A.* Karaliaučiaus ateitis Maskvos rankose // TŽ. 1990. Spalio 30. Nr. 44 (2123). P. 1.; *Baronas K.* Karaliaučiaus sritis // TŽ. 1990. Liepos 3. Nr. 27 (2106). P. 5.

- ²⁵ *Gureckas A.* Lietuva ir Karaliaučiaus sritis // ML. 1990. Lapkričio 7. Nr. 44 (83). P. 7.
- ²⁶ Mažoji Lietuva mirtinoje tyloje // TŽ. 1990. Rugsėjo 25. Nr. 35 (2118). P. 2.
- ²⁷ Karaliaučiaus srities problemos // T. 1992. Kovo 28. Nr. 62. P. 1.; *Baronas K.* Rytprūsių derybos pagal lenkų planą // TŽ. 1992. Birželio 23. Nr. 26 (2209). P. 1 – 2.
- ²⁸ *Gustaitis A.* Karaliaučiaus sritis // TŽ. 1992. Gegužės 12. Nr. 20 (2203). P. 3; *Baronas K.* Lietuvos svajonės ir Rytprūsiai // TŽ. 1992. Balandžio 7. Nr. 18 (2198). P. 5.
- ²⁹ Mažosios Lietuvos veikėjų laiškas prezidentui // TŽ. 1993. Rugsėjo 24. Nr. 34 (2269). P. 5; Mažosios Lietuvos Rezistencinio Sąjūdžio pareiškimas // LL. 1994. Lapkritis. Nr. 22 (6694). P. 3.
- ³⁰ *Bražėnas V.* Kirskime Karaliaučiaus “Gordijaus mazgą” // LL. 1994. Rugsėjo 22. Nr. 14 (6691). P. 1 – 2.
- ³¹ Ar Kaliningrado sritis taps ketvirtąja Baltijos respublika? // K. 1995. Balandžio 26. Nr. 95 (14222). P. 15.
- ³² *Žičkus K.* Kelionė į Karaliaučių // LA. 1990. Rugsėjo 9. Nr. 56 (5602). P. 4.
- ³³ *Žukauskaitė A.* Mažoji Lietuva: įeiti draudžiama // LA. 1990. Rugsėjo 31. Nr. 71 (5617). P. 2.
- ³⁴ Susitarimas // T. 1991. Rugsėjo 1. Nr. 148 (14654). P. 3.
- ³⁵ Kaliningrade – lietuviškas laikraštis // LR. 1991. Lapkričio 12. Nr. 186. P. 2.
- ³⁶ *Karaliūnas A.* Kaliningrado verslininkai atsigrėžė į kaimynus // LR. 1992. Gruodžio 3. Nr. 237 (672). P. 8.
- ³⁷ Sienos turi jungti // LA. 1992. Vasario 16. Nr. 10 (5968). P. 1.
- ³⁸ Dėl sienos su Kaliningradu // LA. 1992. Vasario 7. Nr. 23 (5984). P. 2.
- ³⁹ *Srebalius T.* Derybos dėl sienos // LA. 1992. Kovo 6. Nr. 46 (6004). P. 1.
- ⁴⁰ Lietuva sunkiai derasi dėl sienos su Rusija // T. 1994. Sausio 29. Nr. 20 (15284). P. 1.
- ⁴¹ Kai kurie LDDP politiniai principai // T. 1992. Lapkričio 13. Nr. 223. P. 3.
- ⁴² *Iškauskas Č.* Rytų Prūsija: Bona ir Maskva suka galvas, o Lietuva koncepcijos neturi // LR. 1992. Gruodžio 15. Nr. 245 (680). P. 6.
- ⁴³ *Bagdonskis J.* Nelengvos, bet vilčių teikiančios derybos Sankt Peterburge // LR. 1993. Balandžio 3. Nr. 63 (754). P. 2; Lietuvos ir Rusijos delegacijos susitiko Svetlogorske // T. 1993. Liepos 2. Nr. 126 (15134). P. 1.
- ⁴⁴ *Kriaučiūnienė Ž.* Lietuva ir lietuviai // T. 1993. Rugsėjo 5. Nr. 149 (15157). P. 9.
- ⁴⁵ Susitiko su Karaliaučiaus lietuviais // LA. 1993. Liepos 3. Nr. 127 (6338). P. 3.
- ⁴⁶ *Palūnas J.* Vokiečių ir lenkų firmų investicijos Kaliningrado srityje // LR. 1993. Balandžio 15. Nr. 70 (761). P. 4.
- ⁴⁷ Laiko ženklai // LR. 1993. Rugsėjo 13. Nr. 155 (846). P. 4.
- ⁴⁸ *Kuzmickas B.* Lietuvos padėtis sudėtingesnė // LA. 1993. Rugsėjo 13. Nr. 162 (6373). P. 5; *Ozolas R.* Lietuva iš Jungtinių Tautų tribūnos // LR. 1993. Spalio 5. Nr. 193 (884). P. 4.
- ⁴⁹ Lietuvos Prezidentas atkreipė JAV vadovo B. Clintono dėmesį į pernelyg militarizuotą Kaliningrado sritį // LR. 1993. Rugsėjo 29. Nr. 184 (880). P. 1. Pirmasis garsiai suformulavo srities demilitarizavimo klausimą 1992 m. vasario 16 d. minėjime V. Landsbergis. Tiesa, jau pusmetį apie tai kalbėjo Lenkija. *Pauzuolis J.* Vizitai į Karaliaučių // ML. 1992. Balandžio 16. Nr. 14 (152). P. 4. Taip pat ir Lietuvos spaudoje dar 1990 m. buvo kalbama srities demilitarizavimo klausimais. Pvz., *Plečkaitis V.* Vizitai į Karaliaučių // A. 1990. Rugsėjo 26 – Spalio 3. Nr. 38 (99). P. 12; Istorija nesikartoja kaip prakeikimas // ML. 1990. Kovo 21. Nr. 11 (50). P. 7.
- ⁵⁰ *Švarovienė T.* Kaliningradas – Lietuva: sutarčių sulauksime kitąmet // T. 1993. Spalio 7. Nr. 195 (15203). P. 1; *Grumadaitė R.* Lietuva ir Kaliningrado sritis: daugėja abiem pusėms naudingų sprendimų ir planų ateičiai // LR. 1993. Spalio 7. Nr. 195 (886). P. 2.
- ⁵¹ Dirba nauji konsulato Kaliningrade vadovai // LR. 1994. Kovo 30. Nr. 62 (1005). P. 5.
- ⁵² *Matelis B.* Konsulatas Kaliningrade: lietuviai neturi atsakyti įtakos senųjų protėvių žemėje // LR. 1994. Gruodžio 15. Nr. 265 (1204). P. 3.
- ⁵³ *Šmarovienė T.* Dar sykį apie santykius su Rusija // T. 1993. Gruodžio 2. Nr. 234 (15242). P. 2; Per Karaliaučių į Baltijos valstybes // LA. 1993. Spalio 26. Nr. 209 (6419). P. 4.
- ⁵⁴ Dėl tranzitinių krovinių bei pavojingų krovinių gabenimo geležinkelio transportu per Lietuvos Respublikos teritoriją // VŽ. 1995. Kovo 25. Nr. 23. P. 17.
- ⁵⁵ Dėl prekybinių ir ekonominių santykių // VŽ. 1995. Sausio 25. Nr. 8. P. 2 – 4.
- ⁵⁶ *Varanauskas R.* Užsienio politikos vairininkai // LA. 1994. Vasario 26. Nr. 39 (6504). P. 1 – 6.
- ⁵⁷ *Račas A.* Diskusijos Seime apie Lietuvos užsienio politiką: vieniems viskas aišku, tik trūksta kai kurių ministrų, kiti konstatuoja, kad ši politika patiria fiasko // LR. 1993. Gruodžio 23. Nr. 249 (939). P. 2.
- ⁵⁸ Prezidento A. Brazausko kalba Europos Tarybos Parlamentinėje asamblėjoje // T. 1994. Balandžio 15. Nr. 73 (15335). P. 1 – 2.
- ⁵⁹ Lietuva siūlo apsvarstyti Karaliaučiaus krašto problemas ES Stabilumo Pakto konferencijoje // LA. 1994. Spalio 1. Nr. 193 (6658). P. 9.
- ⁶⁰ Kaliningrado sričiai kelia nerimą Lietuvos Prezidento kalba JTO // LR. 1994. Spalio 14. Nr. 213 (1157). P. 1.
- ⁶¹ Rezoliucija // Ag. 1995. Balandžio 5. Nr. 13. P. 1.

- ⁶² Kaliningradas nebus demilitarizuotas // LR. 1995. Birželio 1. Nr. 127 (1347). P. 11.
- ⁶³ Ryškėjanti demilitarizacija // R. 1995. Birželio 6. Nr. 131 (1541). P. 5. V. Landsbergio nuomonės pagrįstumą dėl Rusijos lavravimo patvirtina ir kitas Gračiovo pareiškimas, kuriame teigiama, kad Rusija galėtų demilitarizuoti Kaliningrado sritį, jei nebus reikalaujama mažinti karines pajėgas Norvegijos ir Turkijos pasienyje. Žr. Rusija tik lavruoja ar iš tikro sutinka demilitarizuoti Kaliningrado sritį? // LR. 1994. Gegužės 21. Nr. 104 (1048). P. 1 – 2.
- ⁶⁴ *Glinskis J.* Donelaičio žemėje – lauke, už durų? // LA. 1994. Rugsėjo 12. Nr. 18 (6651). P. 11.
- ⁶⁵ *Gliožerienė A.* Lietuvių Kaliningrado krašte puoselėti // K. 1995. Vasario 3. Nr. 28 (14155). P. 1.
- ⁶⁶ *Stakišaitis A.* Karaliaučiaus temos aspektai // Ag. 1994. Spalio 19. Nr. 41 (307). P. 6.
- ⁶⁷ Baltijos asamblėja ragina demilitarizuoti Karaliaučių // LA. 1994. Lapkričio 15. Nr. 223 (6688). P. 1 – 6.
- ⁶⁸ Laiko ženklai // LR. 1994. Balandžio 27. Nr. 81 (1025). P. 4.
- ⁶⁹ Laiko ženklai // LR. 1995. Sausio 26. Nr. 11 (1241). P. 4.
- ⁷⁰ *Matulevičius A.* Kas jungia ir skiria mus // ML. 1990. Balandžio 11. Nr. 14 (53), Balandžio 18. Nr. 15 (54), Balandžio 28. Nr. 16 (55), Gegužės 4. Nr. 17 (56), Rugpjūčio 1. Nr. 30 (69). P. 2.
- ⁷¹ Garnizoninė valstybė? // Ag. 1993. Kovo 23. Nr. 11 (228). P. 12; *Milkovaitis K.* Praeitis tebesklando virš Nemuno // ML. 1990. Kovo 28. Nr. 12 (51). P. 7.
- ⁷² Apie Karaliaučių // LA. 1992. Balandžio 8. Nr. 68 (6026). P. 10; Kur žvelgia Karaliaučius? // LA. 1992. Kovo 4. Nr. 44 (6002). P. 10.
- ⁷³ Ateities Karaliaučių kurs ir Vokietija // Ag. 1992. Spalio 5. Nr. 39 (204). P. 6.
- ⁷⁴ Vokiečiai ateina iš rytų // Ag. 1992. Gruodžio 7. Nr. 48 (213). P. 8; Ateities Karaliaučių kurs ir Vokietija // Ag. 1992. Spalio 5. Nr. 39 (204). P. 6.
- ⁷⁵ Garnizoninė valstybė? // Ag. 1993. Kovo 23. Nr. 11 (228). P. 12.
- ⁷⁶ *Reikalas Š., Budginas K.* Būsimasis Karaliaučiaus departamentas // ML. 1990. Kovo 28. Nr. 12 (51). P. 5.
- ⁷⁷ *Radžiūtė V.* Vargas dėl proto // ML. 1990. Spalio 10. Nr. 40 (79). P. 7.
- ⁷⁸ *Patašius M.* Bedieviai, arba mūsų atmintis mūsų rankose // ML. 1990. Kovo 7. Nr. 9 (48). P. 7.
- ⁷⁹ *Patašius M.* Termitai Mažojoje Lietuvoje // ML. 1990. Kovo 14. Nr. 10 (49). P. 7.
- ⁸⁰ *Plečkaitis V.* Kam priklauso Karaliaučius? // Ag. 1990. Rugsėjo 26 – Spalio 3. Nr. 38 (99). P. 12; Kur link turite pasukti Kaliningrado sritį // LR. 1993. Balandžio 28. Nr. 79 (770). P. 2; *Plečkaitis V.* Pareiga K. Donelaičio žemei atliekama ne emocijų blyksniais // LR. 1994. Birželio 17. Nr. 118 (1062). P. 4.
- ⁸¹ *Mikėnas V.* Mažoji Lietuva, 1995-ieji, galimybės, kurios nesikartoja // LR. 1994. Gruodžio 13. Nr. 263 (1207). P. 4.
- ⁸² *Pilaitienė A.* Pora tūkstančių lietuvininkų nenori pasijusti esą nereikalingi // LR. 1993. Rugpjūčio 20. Nr. 160 (831). P. 18.
- ⁸³ *Antanaitis A., Bukauskas G.* Dėl Mažosios Lietuvos // ML. 1990. Vasario 21. Nr. 7 (461). V. 6.
- ⁸⁴ Ten pat.
- ⁸⁵ *Daukšys P.* Pelenai beldžiasi į širdį // ML. 1991. Balandžio 24. Nr. 16 (106). P. 7.
- ⁸⁶ *Žostautaitė P., Kairiūkštytė N.* Ieškokime tiesos // LA. 1991. Birželio 11. Nr. 114 (5714). P. 5.
- ⁸⁷ Ketvirta Baltijos respublika // LA. 1990. Rugpjūčio 10. Nr. 57 (5603). P. 3.
- ⁸⁸ *Kluis M.* Prūsijos respublikos aušra? // ML. 1990. Rugpjūčio 15. Nr. 32 (71). P. 7.
- ⁸⁹ *Palmitis L.* Kieno žemė Karaliaučius? // ML. 1992. Spalio 8. Nr. 33 (113). P. 12.
- ⁹⁰ *Žukauskaitė A.* Mažoji Lietuva: įeiti draudžiama // LA. 1991. Kovo 30. Nr. 64 (576). P. 7.
- ⁹¹ *Matulevičius A.* 1918-ieji. Mažoji Lietuva ėjo prisiglausti prie savo tautos kamieno // LR. 1993. Lapkričio 30. Nr. 232 (922). P. 41.
- ⁹² *Žostautaitė P.* Fuldos aktas // LA. 1994. Lapkričio 10. Nr. 220 (687). P. 12.
- ⁹³ *Regis A.* Tilžės akto sukaktis šaukiasi dėmesio // Ag. 1993. Gruodžio 15. Nr. 492 (264). P. 14.
- ⁹⁴ *Šamborskis-Sambora S.* Niekieno žemė bunda // ML. 1990. Sausio 29. Nr. 3 (42). P. 7, Sausio 31. Nr. 4 (43). P. 7.
- ⁹⁵ *Smailys A.* Karaliaučiaus krašto problemos ir ateitis // Ag. 1994. Spalio 5. Nr. 39 (306). P. 11; *Smailys A.* Karaliaučiaus krašto sugrįžimas iš nebūties // Ag. 1994. Gruodžio 30. Nr. 51 – 52 (317 – 318). P. 16.
- ⁹⁶ *Gustaitytė V.* Ar 1995 metais bus surengta Taikos konferencija dėl Karaliaučiaus krašto politinio ir juridinio statuso? // LR. 1994. Lapkričio 28. Nr. 250 (1194). P. 2.